

12 TEMMUZ BEYANNAMESİ'NİN CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NDE (CHP) YARATTIĞI SİYASİ ETKİLER¹

Kafkas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi
KAÜİBFD
Cilt, 11, Sayı Ek Sayı 1,
2020
ISSN: 1309-4289
E – ISSN: 2149-9136

Makale Gönderim Tarihi: 26.04.2020 Yayına Kabul Tarihi: 17.09.2020

Dilşad Türkmenoğlu
KÖSE

Dr. Öğretim Üyesi
Sakarya Üniversitesi, Siyasal
Bilgiler Fakültesi
Sakarya, Türkiye
dturkmenoglu@sakarya.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2363-3639

ÖZ | Bu çalışma, 1945 yılı sonrası süreçte Türkiye'nin çok partili siyasi hayata geçmesi ardından tıkanan iktidar ve muhalefet arası ilişkileri yeniden dizayn ettiği iddia edilen, 12 Temmuz Beyannamesi'nin CHP'de yarattığı siyasi etkileri ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır. Betimsel analiz yöntemi kullanılmış olan çalışmada, öncelikle Türkiye'nin çok partili siyasi hayata geçiş süreci değerlendirilmektedir. Ardından 12 Temmuz Beyannamesi'nin bu süreçteki yeri ve demokratik değerinin ortaya konması planlanmaktadır. Son olarak CHP'nin Beyanname'nin yayınlanmasından sonra siyasetinde yaşanan dönüşüm analiz edilmeye çalışılmaktadır. Literatür taraması yapıldığında daha önceki çalışmaların 12 Temmuz Beyannamesi'ne yer verdiği, fakat sürecin CHP açısından özel olarak değerlendirilmediği görülmektedir. Çalışmanın 12 Temmuz Beyannamesi ve sonrası süreci, özellikle CHP'nin politikaları açısından değerlendirmesiyle literatüre katkı yapacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: 12 Temmuz Beyannamesi, CHP, Demokrasi.

JEL Kodları: D71, D72, D78.

Alanı: Siyaset Bilimi

Türü: Derleme

DOI: 10.36543/kauibfd.2020.Ek1.006

Atıfta bulunmak için: Köse, D. T. (2020). 12 temmuz beyannamesi'nin Cumhuriyet Halk Partisi'nde (CHP) yarattığı siyasi etkiler. *KAÜİBFD*, 11(Ek Sayı 1), 120-139.

¹ Bu çalışma 1. Ulusal Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

THE POLITICAL EFFECTS OF THE 12 JULY DECLARATION ON THE REPUBLICAN PEOPLE'S PARTY (CHP)

Kafkas University
Economics and Administrative
Sciences Faculty
KAUJEASF
Vol. 11, Issue Suppl 1, 2020
ISSN: 1309 – 4289
E – ISSN: 2149-9136

Article Submission Date: 20.04.2020 Accepted Date: 17.09.2020

Dilşad Türkmenoğlu
KÖSE

Asst. Prof
Sakarya University
Sakarya, Turkey
Faculty of Political Sciences
dturkmenoglu@sakarya.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2363-
3639

ABSTRACT This study was prepared to reveal the political effects created by the July 12 Declaration on CHP, which is alleged to have redesigned the relations between power and opposition that were blocked after Turkey's multi-party political life in the post-1945 period. The study, which used descriptive analysis method, primarily discusses Turkey's transition to multiparty political life. It is then planned to reveal the place and democratic value of the declaration in this process. Finally, the transformation of the CHP's politics after the Declaration was published is being tried to be analyzed. When the literature review was conducted, it is seen that the previous studies included the 12 July declaration, but the process wasn't evaluated specifically from the perspective of the CHP. It's thought that the study will contribute to the literature by evaluating the process of July 12 Declaration and its aftermath, especially in terms of CHP's policies.

Keywords: July 12 Declaration, CHP, Democracy

Jel codes: D71, D72, D78

Scope: Political Science

Type: Review

Cite this Paper: Köse, D. T. (2020). The political effects of the 12 July declaration on the Republican People's Party (CHP). *KAUJEASF*, 11(Suppl 1), 120-139.

1. GİRİŞ:

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarından itibaren çok partili siyasi hayata geçiş teşebbüslerinin olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda ilk olarak 1924'te kurucuları arasında Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy gibi önemli isimlerin yer aldığı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuştur. Partinin kurulduktan kısa bir süre sonra Takrir-i Sükûn Kanunu²'na karşı geldiği iddiasıyla 1925 yılında hükümet tarafından kapatıldığı bilinmektedir. Daha sonra 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuş, ancak bu parti de uzun ömürlü olamamıştır. Çok partili döneme geçiş anlamında yaşanan olumsuz denemeler ile birlikte, 1923'ten 1946'ya kadar CHP'nin tek parti hâkimiyetinde ülke yönetimi gerçekleştirilmiştir. 1938 yılına kadar devletin ve partinin lideri Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmuş, ardından 1946'ya kadar İsmet İnönü devlet ve parti başkanlığı yaparak yaklaşık on iki yıl Türkiye'nin başında yer almıştır. İnönü döneminden II. Dünya Savaşına kadar olan dönemde halkın yönetimden genel manada memnun olmadığı dile getirilmektedir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası süreçte değişen dünya konjonktürü ve ulusal faktörlerin etkisi ile Türkiye'de çok partili demokratik hayata geçiş için hızlı /büyük adımların atıldığını söylemek mümkündür. Nitekim 1946 yılında CHP'den ayrılan muhalif isimlerin kurmuş oldukları Demokrat Parti (DP), bu yolda atılan önemli adımlardan biri olarak, Türk siyasi hayatına damgasını vurmuştur.

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren devlet idaresini elinde bulunduran CHP, 1946 yılının başında kurulan DP'ye örgütlenme imkânı tanımadan, Mayıs ayında erken seçim kararı almıştır. Yapılan yerel ve genel seçimlerle muhalefete örgütlenme imkânı tanımayan CHP'nin, muhalefet ile arasında oluşan gergin zeminin ilk tohumlarını böylece atmış olduğu söylenebilir. DP her ne kadar boykot ederek, yerel seçimlere katılmasa da genel seçimlere katılarak 66 milletvekili ile mecliste ilk defa muhalefet partisi olarak yerini almıştır (Akin, 2009, ss. 183-186). Türkiye'nin çok partili hayata aralıksız geçişinin başlangıcı olarak kabul edilen 1946 yılından, 12 Temmuz 1947 Beyannamesi'ne değin geçen yaklaşık bir buçuk yıllık süre, DP ile iktidar partisi CHP arasında yaşanan gerginlikler dikkati çekmektedir. 12 Temmuz Beyannamesi bu gerginliklerin yumuşaması ve siyasal sürecin çok partili hayatı destekleyici nitelikte dönüşmesi

²TBMM'ye olağanüstü yetkiler veren kanun ile özellikle devlet yönetimine karşı tehdit oluşturabilecek aşırı faaliyetlerin önlenmesi hedeflenmiştir. Ancak bu yasa ilk etapta meclisten geçmemiş ve İnönü yönetimi istifa etmiştir. Yerine ılımlılığı ile bilinen Fethi Okyar başbakan olarak getirilmiştir. 1925 yılında Şeyh Said İsyanının patlak vermesi ile Doğu Anadolu Bölgesinde sıkıyönetim ilan edilmiş ve Okyar hükümeti düşürülmüştür. Yeni Hükümeti İnönü kurmuş ve Takrir-i Sükûn Kanununu Meclisten geçirerek, İstiklal Mahkemelerini kurmuştur. İstiklal mahkemelerinde yargılanıp suçlu bulunanlar en ağır şekilde cezalandırılmış ve ceza alanların bir kısmının Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası'na mensup olması sebebiyle parti kapatılmıştır.

bakımından önemli görülmektedir.

12 Temmuz Beyannamesi'ne giden süreçte, İnönü ile DP lideri Celal Bayar arasında yaklaşık "dokuz" defa görüşme gerçekleşmiştir (Ateş & Gökçeler, 2019, ss. 477-480). Bayar'ın yumuşak muhalefet etmesi adına ikna edilmek üzere çağırıldığı her görüşmede yönetimin baskısından parti olarak şikâyetçi olduklarını dile getirdiği bilinmektedir. Diğer bir ifadeyle Bayar, DP'nin demokratik değerler adına taleplerinden vazgeçmeyeceğini belirtmiştir. Bu süreçte yapılan görüşmelerin bir söz düellosuna dönüşerek, basına yansımalarının dönemin siyasi partileri olarak, CHP ve DP arasındaki kutuplaşmanın artmasında etkili olduğu söylenebilir. Ancak Cumhurbaşkanı İnönü ve Bayar'ın görüşmelerinin bir sonuca ulaşması ile 12 Temmuz Beyannamesi yayınlanmıştır. İnönü tarafından 12 Temmuz 1947'de yayınlanan beyanname, çok partili siyasi hayatın devamlılığı amacını taşıması bakımından oldukça önemli görülmektedir. Ayrıca yayınlanan beyanname sonrası süreçte CHP'nin siyasi söylemlerinde ve politikalarında ciddi değişiklikler olduğu söylenebilir. Bu tarihten hemen sonraki genel seçimlerde muhalefet partisi olarak Türk siyasi hayatında varlığını devam ettiren CHP'nin, demokratik söylemlerindeki artış da dikkat çekicidir. Betimsel analiz yöntemi kullanılacak olan bu çalışmada, 12 Temmuz Beyannamesi'nin Türk siyasi hayatı için önemi ve özellikle beyannamenin yayınlanmasından sonraki süreçte CHP'nin siyasetinde yaşanan dönüşümün değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Genel olarak literatüre bakıldığında, birçok siyasal hayat ve Türk siyasi hayatı kitabında 12 Temmuz Beyannamesi'ne yer verildiği, makalelerde 12 Temmuz Beyannamesi'ne ilişkin farklı analizlerin yapıldığı,³ 12 Temmuz Beyannamesine giden süreçte yaşananların incelendiği ve 12 Temmuz Beyannamesinin Türk siyasi hayatındaki yerinin incelendiği⁴ görülmektedir. Ancak spesifik olarak beyannamenin CHP üzerindeki etkilerine değinen bir çalışmanın olmadığı görülmektedir. Bu çalışma ile 12 Temmuz Beyannamesi'nin etkilediği farklı bir alan olarak CHP ele alınmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma ile Türk siyasal hayatındaki veriler sistematik olarak analiz edilmekte ve tündengelem yöntemi

³Çiçek, Atıl Cem (2018). Türkiye'de Çok Partili Siyasal Hayatın Garanti Belgesi: 12 Temmuz Beyannamesi'nin Söylem Analizi. *Curr Res Soc Sci*, 4(2), 83-96. doi: 10.30613/curesosc.378441. Eraslan, C. (1998). Türkiye'de Çok Partili Siyasal Hayatın Kurulmasında Bir Dönüm Noktası: 12 Temmuz (1947) Beyannamesi. *Atatürk Yolu Dergisi*, 22, 141-157.

⁴Akın, Fehmi (2005). 12 Temmuz Beyannamesinin Türk Siyasi Hayatındaki Yeri Önemi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 92-109. Şeyhanlıoğlu, H. (2012), 12 Temmuz Beyannamesi'nin Siyasal Etkileri ve Önemi: Siyasal Hayatımızda Çatışma Çözümüne Bir Başarı Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(2), 77-100. Gökçeler, Onur ve Ateş Ahmet (2019). 12 Temmuz Beyannamesinin Gölgesinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Yurt Gezileri. *İnsan&insan*, 21, 477-492.

ile 12 Temmuz Beyannamesi'nin CHP özelindeki etkileri ortaya konmaktadır. Tarihsel arka plan ve literatür analizleri dikkate alınarak, çalışmada öncelikle teorik zemin ile birlikte İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte Türkiye'nin çok partili siyasi hayata geçiş süreci değerlendirilmektedir. Ardından 12 Temmuz Beyannamesi'nin bu süreçteki yeri ve demokratik açıdan değeri ele alınmaktadır. Son olarak 12 Temmuz Beyannamesi'nin yayınlanmasından sonra CHP siyasetinde yaşanan dönüşüm ve parti siyasetine etkileri analiz edilmeye çalışılmaktadır.

2. TEORİK ARKA PLAN KAPSAMINDA, ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ

Nitel araştırma toplumların ve insanların yaşamlarını, sosyal ve siyasi hayatlarını, kurumlarını ve tüm bunlarda yaşanan değişmeyi anlamaya yönelik bir bilgi üretme süreci olarak tanımlanmaktadır (Strauss & Corbin, 1990). Bu noktada nitel araştırmalara yönelik farklı yaklaşımların olduğu bilinmektedir. Bu yaklaşımlardan en önemlilerinden biri de Dey (1993) tarafından geliştirilmiştir. Dey (1993), "nitel –betimsel analiz" olarak tanımladığı veri analizi sürecini tasvir, sınıflandırma ve ilişkilendirme olarak üç kısma ayırır. Bu analizin ilk basamağını oluşturan tasvir kişilere ve olaylara yönelik temel özelliklerin ortaya konulması sürecidir. Analiz sürecinde eksiksiz ve kapsamlı bir betimlenme süreci büyük önem taşımaktadır. Sürece ilişkin temel özelliklerin ifade edilmesi ve tasvir yöntemi ardından mevcut verilerin yorumlanması ile araştırma nihayetine erdirilmeye çalışılır. Bu yöntemde incelenen tarihsel –sosyal olaya ilişkin ortaya konulan bilimsel temelli yorumlar ile çalışmanın özgünlüğü pekiştirilmektedir. Görüldüğü üzere betimsel-nitel veri analizi üzerine odaklanmış çalışmalar çoğunlukla tümünden gelimci bir analiz yöntemi geliştirebilmektedir. Tümünden gelimcilik noktasında betimsel analiz, çeşitli verilerin toplanarak elde edilmiş olan bilgilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre yorumlanmasını içeren bir analiz türüdür. Betimsel analiz ile elde edilen bulguların, farklı bakış açılarına göre yorumlanarak değerlendirilmesi amaçlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2003).

Betimleyici analiz yöntemi kapsamında bu çalışmada, öncelikle tarihsel arka plandan yararlanılarak, çalışmanın dönemi olan 12 Temmuz Beyannamesi'ne ilişkin veriler toplanmış ve yorumlanmıştır. Ardından çalışmaya çizilmiş olan çerçeveden yola çıkılarak, 12 Temmuz Beyannamesi'ne giden süreç CHP açısından tasnif edilmeye çalışılmış ve sistematik veriler sunulmuştur. Ayrıca bu aşamada sürece ilişkin yorumlamalar ile bulguların desteklenmesi ve tarihsel sürece ilişkin neden-sonuç ilişkileri açıklanmaya çalışılmıştır.

Teorik arka plandan yola çıkıldığında betimsel analiz yöntemiyle, 12 Temmuz Beyannamesi ve CHP'deki değişime giden sürecin II. Dünya Savaşı sonrası

sürece dayandığı iddia edilebilir. Çünkü Türkiye'nin çok partili siyasi hayata geri dönüşsüz olarak geçişinde, II. Dünya Savaşının sona ermesi ardından "Soğuk Savaş" olarak anılagelen yeni bir savaş döneminin başlamasının etkili olduğu bilinmektedir. Nitekim meydana gelen iki kutuplu dünyada, Türkiye'nin tehlikeli komşularından biri Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'dir. Bu dönemde SSCB'nin boğazlar için hak sahipliği iddia etmesi, aynı zamanda doğu ve güneydoğudaki toprak talepleri ile Türkiye için ciddi bir tehdit haline gelmesi, Türkiye için Batı ile ittifakı kaçırılmayacak bir fırsata dönüştürmüştür. Bu doğrultuda Türkiye'nin, Batı bloğuna katılan devletlerin arasında yer almak için hızlı adımlar attığı görülmektedir. Savaşın bitiminden hemen önce Almanya ve Japonya'ya savaş açan Türkiye, ardından demokratikleşme yolunda adımlar atılacağını ittifak devletlerine garanti etmiştir. Verdiği demokratikleşme sözü gereğince, tek partili yönetim geleneğini sonlandırarak çok partili hayata geri dönüşsüz olarak geçiş yapmıştır. Dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan biri de Türkiye'nin bu döneme tek partili yönetimin temsilcisi olan ve "Milli Şef" olarak anılan İnönü döneminde ve onun önderliğinde geçmiş olmasıdır (Berber, 2012, ss. 131-149; Koçak, 2002, ss.119-132). Diğer bir ifadeyle Türkiye'de II. Dünya Savaşı sonrası yeni dünya konjonktürüne uyum için değişim ihtiyacı kaçınılmaz olarak görülmektedir. İnönü'nün değişim hususundaki pozitif tavrını sadece Batı yanında yer alma yaklaşımına dayandırmak tek taraflı bir politik okumayı gündeme getirecektir. Çünkü yaşanan sürecin halkın iktidardan olan memnuniyetsizliğini belirginleştirdiği bilinmektedir. Zira II. Dünya Savaşı sonrasında ağır savaş koşulları altında ezilen halkın sesinin sosyal ve siyasal anlamda yükselmeye başladığı bilinmektedir.

Muhalefetin sesini yükselten uygulamaların başında, savaş ekonomisine ilişkin politikalar gelmektedir. Bu dönemde hükümet tarafından sürekli arttırılan vergilerden dolayı, halkın ciddi geçim sıkıntılarıyla baş başa kaldığı ve bundan duyulan rahatsızlığın her fırsatta dile getirildiği söylenebilir. Yine bu süreçte uygulanan "Varlık Vergisi"nin de halkın ülke yönetimine karşı memnuniyetsizliği arttırmasında etkili olduğu söylenebilir. Memnuniyetsizliğin tırmandığı bu süreçte, DP'yi doğuran muhalefet hareketinin, 1945 yılı bütçe görüşmelerinde ortaya çıktığı bilinmektedir. Bütçe görüşmeleri sürecinde Toprak Reformu Kanunu tasarısına ilişkin tartışmalar meclis içerisindeki muhalefetin iyice artmasını tetiklemiştir. Yine bu tarihlerde "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" tasarısının TBMM'de önemli tartışmaları gündeme getirdiği bilinmektedir (Tökin, 1965, s.111).

1945 yılı, dünyadaki gelişmeler paralelinde Türkiye'nin de siyasi hayatında farklılıkların ön planda olduğu yeni bir dönemin başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Nitekim Başbakan Şükrü Saraçoğlu, bir konuşmasında

Cumhuriyeti korumak ve ülkeyi geliştirmek için bu zaman kadar alınan tedbirlerin yeniden gözden geçirilebileceğini ifade ederek, demokratikleşme yolunda atılması gereken adımların CHP'nin dikkatinden kaçmadığını ifade etmiştir (Semiz & Akgün, 2010, ss. 245-247). Bu süreçte yapılan açıklamalar, CHP'de görüşlerin değişmeye başladığını göstermesi açısından önemli deliller olarak değerlendirilebilir. Nitekim Saraçoğlu ile aynı söylemleri uluslararası basın aracılığı ile devam ettiren Hasan Saka, San Francisco Konferansı'nda, Türkiye'de savaş sonrası sürece ilişkin yenileşme hareketleri içerisinde demokratikleşme adımlarının öncelikli olarak yer alacağını belirterek, Türkiye'de yaşanan ciddi değişimi dünya kamuoyuna duyurmuştur. Aynı dönemde benzer demeçlerin çok partili hayata geçilmezden evvel İnönü tarafından da yurt içi gezilerinde verdiği bilinmektedir. İnönü'nün bu dönemde yaptığı yurtiçi gezilerinde çok partili hayata değinmesi ve vatandaşları yapılacak seçimlerde oy kullanmaya teşvik etmesi (Karpat, 1996, s.139), artık çok partili demokratik hayatın gereklerinin yavaş da olsa yerine getirileceğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ancak CHP'deki var olan bu yumuşama veya demokratikleşme söylemlerine rağmen, uygulamada değişiklik görülmemesi ve Çiftçi Topraklandırma Kanunu gibi tartışmalı konuların TBMM'de son derece sert tartışılması muhalefetin sesinin halk tarafından daha fazla duyulmasını sağlamıştır.

Yaşanan bu gergin siyasi ortamda Meclisin önde gelen isimlerinden Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes gibi CHP'li vekiller, 1945'te bütçe aleyhinde oy vermişlerdir. Bütçe süreci parti içerisinde muhalefetin keskinleşmesine ve kutuplaşmalara zemin hazırlamıştır ve aynı muhalif grup "Dörtlü Takrir" olarak adlandırılan bir önergeyi Meclise sunmuşlardır (Albayrak, 2004, s.44). Dörtlü Takrir; tek partili rejimin daha fazla sürdürülmemesi, anayasal hak ve özgürlüklerin tanınmasının gerekliliği ve çok partili siyasi hayata geçilmesinin önemi yönünde önerilerde bulunmaktadır. Fakat CHP'ye olan muhalif yaklaşımı ile Menderes, Köprülü ve Koraltan 1945'te partiden ihraç edilmiştir (Eroğlu, 1990, s.12; Şahin & Tunç, 2015, s.33). İhraç sürecini, Celal Bayar'ın istifası izlemiştir. Bayar istifa ettikten sonra yeni bir parti kuracaklarını basına açıklamıştır. Ancak bu dönemde çok partili siyasi hayata geçiş için Cumhurbaşkanı İnönü'nün Bayar ile görüşmeleri çok partili demokratik düzen için dikkat çekici niteliğe sahiptir. Çünkü İnönü, bir yandan "Milli Şef" olarak çok partili bir siyasi düzeni savunurken, diğer taraftan kurulacak olan DP'nin Cumhuriyetin temel kurumları ile çatışmayacağını garanti altına almak istemiştir. Bu anlamda DP kurulmadan önce Bayar ile görüşerek, demokratların laiklikten ödün verip vermeyeceğini, Köy Enstitülerine karşı olup olmayacaklarını ya da Meclisin saygınlığını zedeleyip zedelemeyeceklerini bilmek istemiştir. Bu gibi

konularda görüş birliğine varılması ile birlikte yeni kurulacak siyasi parti İnönü tarafından desteklenmiştir (Yücel, 2001, ss.50-51). Farklı bir değişle İnönü'nün çok partili siyasi hayata geçişi aşamalı ve kendi kontrolünde gerçekleştirmeye çalıştığı söylenebilir. Türkiye'nin bu dönemde karşılaştacağı demokratik düzenin aksaklıklarını ortadan kaldırmak ve sürecin kontrolünün dışına çıkmasını engellemek adına her aşamasında partiler üstü bir konuma bürünerek var olmaya çalışmıştır. Dolayısıyla İnönü'nün 1945 yılında Türkiye'de çok partili hayata geçişe ilişkin hemen her alanda varlığının hissedildiğini söylemek mümkündür. Bu doğrultuda çok partili hayata geçişin sürecini, biçimini ve bu geçişte rol alacak siyasi kadroları belirlemeye çalıştığını ya da en azından onayından geçirdiğini belirtmek yerinde olacaktır. Nitekim 12 Temmuz Beyannamesi'nin de çok partili hayata geçişe yönelik böyle bir betimsel analizi destekler özelliklere sahip olduğu görülmektedir.

1946 yılının başlarından itibaren İnönü, çok partili hayatı da kapsayacak şekilde ülke içi siyasi ve idari değişikliklerden dem vurarak, konuşmalar yapmaya başlamıştır. Örneğin, II. Dünya Savaşı sonrasındaki süreçte Meclisin açılış konuşmasında Batı'nın müttefiki olarak yeni süreçte yola devam edileceğinin duyurulması gibi gelişmeler, Türkiye'de çok partili hayata geçişin dolaylı habercileri olarak değerlendirilebilir (Tunaya, 2000, s.467). Nitekim bu analizi doğrulayacak şekilde 7 Ocak 1946'da Celal Bayar'ın liderliğinde DP kurulmuştur (Çolak, 2002, s.775). CHP'nin, ilk etapta kendi içerisinden çıkan bir muhalefet partisinin kuruluşuna ılımlı yaklaştığı söylenebilir. Çünkü bu yeni parti, hükümet ve yönetimi destekleyecek yeni bir denetim organı olarak görülmektedir. Bu noktada DP'nin ilk zamanlarda karşılaştığı en büyük sorun kendisinin "muvazaa" partisi olmadığını anlatmak ve toplumu buna inandırmak olmuştur (Kongar, 2013, s.146). İlk kurulduğu zaman diliminden itibaren DP halk tarafından büyük ilgi gördüğü bilinmektedir. Her ne kadar ülke içi örgütlenmesinde CHP'nin seçimleri erkene alması gibi nedenlerle sıkıntılarla karşılaşmışsa da DP'nin neredeyse yurt genelinde teşkilatlanmalarını sağlayarak, meclis içerisinde yerini almasının önlenemediği görülmektedir. Bu süreçte CHP'den farklı bir parti olduğu iddiası ile halkın karşısına çıkmışsa da DP'nin tüzüğündeki devletçilik programı⁵, içerisinden çıkmış olduğu CHP'nin programına benzeyişi ile dikkati çekmektedir. DP'nin halk nazarındaki farkını teşkilatlanmasında halkla iç içe olan yerelin önde gelen isimlerine daha fazla yer vererek ortaya koymaya çalıştığı söylenebilir. Var olan bu üye profili DP'nin aynı zamanda sağ tandanslı bir parti olacağını göstergesi olarak değerlendirilebilir. Gerek halkın DP'ye olan ilgisi ve

⁵ Demokrat Parti Programı,

https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/917/200805461_1946.pdf?sequence=1&isAllowed=y, Son Erişim Tarihi: 13.03.2020

gerekse DP'nin ilk kurulduğu zaman diliminde itibaren ülkenin demokratikleşmesi yolunda yaptığı sert muhalefetin, CHP'nin yeni partiye olan ılımlı tavrını büyük ölçüde değiştirdiği bilinmektedir. İki parti arasında yaşanan gerilim ise İnönü'nün konumu farklılaştırarak, partiler üstü cumhurbaşkanlığı konumu pekiştirmiştir. Ayrıca demokratik bir siyasi hayata geçişin kapılarını aralama noktasında lider konumunda kalmasında da etkili olmuştur.

Nitekim iki parti arası yaşanan gerginliklere paralel olarak İnönü, CHP'nin Olağanüstü Kurultayı'nı toplamış ve bu kurultayda “değişmez parti başkanlığı”nın seçime tabi başkanlık haline getirilmesi kabul edilmiştir. O dönemde alınan bu karar DP aleyhine gözükmektedir. Özellikle seçim sistemi üzerinde anlaşmazlıklar ve meclis çalışmaları devam ederken, 1946 yılında belediye seçimlerinin tek dereceli olarak yapılması, yeni kurulan partilere teşkilatlanma fırsatı tanınmaması, çok partili siyasi hayat için ilk ciddi darbeler olarak anılagelmektedir. Sadece yerel seçimlerin değil, 1947 yılında yapılması gereken genel seçimlerin de daha erken bir tarihe alınması CHP'nin muhalefete sadece görünüşte yer vermek istediğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. “21 Temmuz 1946 tarihinde açık oy-gizli tasnif” şeklinde yapılan seçimler sonucunda CHP 397 milletvekili ile mecliste yerini almıştır. DP ise henüz örgütlenemediği 15 ilde aday göstermemiştir. Buna rağmen büyük bir başarı olarak kabul edilecek şekilde 59 milletvekili ile meclise girmiştir (İncioğlu, 2007, ss. 258-261; Karataş, 2001, s.506). Bu süreçte alınmış olan erken seçim kararı aynı zamanda CHP'nin kendi içinden doğan bu yeni partiyi kendisine iktidar kaybettirebilecek bir tehlike olarak algıladığının delili olarak görülebilir (Eroğlu, 1990, s.36). CHP'nin o dönem yaptığı uygulamalar ile nispi olarak amacına ulaştığı görülmektedir. Seçim sonuçlarında DP'nin aldığı oy oranına rağmen daha az milletvekili ile meclise girmesi, seçim sistemine yönelik itirazları arttırmıştır. Fakat istenilen nokta reform sağlanamamıştır.

Sonuçta Türkiye geri dönüşsüz olarak çok partili hayata 1946 yılında geçilmiştir. Her ne kadar seçim sürecine ve sonuçlarına ilişkin olarak şaibe söylemleri bugün dahi tartışılmaktaysa da o yıllarda Türk vatandaşları için ciddi birçok partili hayata geçiş tecrübesi olarak değerlendirildiği aşikârdır. CHP'nin çok partili hayata geçiş ile birlikte pratik anlamda iktidarı elinden bırakmak istememesinin, bu şekilde bir seçim sürecine ülkeyi sürüklediği düşünülebilir. Böylece Türkiye için çok partili hayata geçiş süreci siyasi açıdan son derece çalkantılı olmuştur. Ayrıca bu süreçte iktidar ve muhalefet arasında oluşan ilişki, ileriki yıllarda da siyasi hayata etki edecek çürük temellerin zemini olarak anılagelmiştir. Süreç CHP özelinde değerlendirildiğinde 21 Temmuz 1946 ile 12 Temmuz 1947 yılları arasındaki bir yıllık kısa sürede parti içi mücadele en yüksek düzeylere ulaştığı söylenebilir. Bu mücadele CHP içindeki ılımlı liberaller ile tek parti taraftarı

aşırıları arasındaki siyasi mücadele dönemidir ve ancak 12 Temmuz Beyannamesi ile bir nihayete ereceği ifade edilebilir.

3. 12 TEMMUZ BEYANNAMESİ'NİN TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDEKİ YERİ VE DEMOKRATİK DEĞERİ

DP'nin kurulması ile birlikte CHP'de bölünmelerin başladığı bilinmektedir. Bu süreçte İnönü her ne kadar çok partili hayat taraftarı bir yaklaşıma sahip gözükse de iktidarın CHP'de kalmasından yana olduğunu söylemleri ve politik adımları ile hissettirmiştir. İnönü'nün bu tavrı doğrultusunda CHP'nin içerisinde bir tarafta demokrasi taraftarları diğer tarafta ise tek partili yönetimin devamını açıkça isteyen CHP'li vekillerin varlığı görülmektedir. Tek partili sürecin devam etmesini isteyen kesimin temel savunusu, çok partili hayatın ülke için gerçekleştirilmesi planlanan reformları engelleyebileceği düşüncesine dayanmaktadır (Ahmad, 2010, s.153). CHP'de oluşan bu ikircikli tutumun, partinin siyasetine de yansıdığı aşikârdır. Ayrıca bir üst başlıkta da bahsedildiği üzere yapılan genel seçimler sonrası süreçte, DP ve taraftarlarında CHP'ye karşı güvensizlik oluşmuştur. Bu dönemde DP'nin demokratikleşme yönündeki taleplerine rağmen, hem seçim kanununu yenilemeden erken seçime gidilmesi hem de seçim sonuçlarının gizli sayımdan sonra ortadan kaybedildiği iddiaları, 1946 seçimlerine şaibe ile bakılması sonucunu doğurmuştur. İki partinin ilişkisi ileriki yıllarda da kendini gösterecek bir nevi kısır döngüye girmiştir. Nitekim seçimlerden yaklaşık bir yıl sonrasında 12 Temmuz Beyannamesi'nin yayınlanmasına kadar, iktidar muhalefet ilişkileri güvensizlik ve çatışma ile anılmaya başlamıştır.

Yapılan ilk çok partili seçimlerin ardından hükümeti kurma görevi Recep Peker'e verilmiştir. Peker'in muhalefete karşı sert bir tavır takınması, CHP içerisinde muhalif özgürlükçü bir kanadın kendisini hissettirmesi sonucunu doğurmuştur. 35'ler olarak adlandırılan bu kanat, halkın CHP'ye karşı artan tepkisini Peker'in DP'ye karşı olan sert tutumu ile ilişkilendirmişlerdir. Dolayısıyla CHP'nin bu yeni dönemde daha ılımlı siyaset yapmasını savunmuşlardır. Yine bu süreçte DP'nin hükümeti sert bir dille eleştirmesi ve halkın mevcut hükümete olan tepkisini tetiklemiştir. Oluşan siyasi atmosfer karşısında İnönü'den beklediği desteği göremeyen Peker, siyasette yalnız kalmıştır (Yıldız, 2002, ss.59-63). Hatta etkin muhalefet karşısında, İnönü'nün CHP içerisindeki demokratik kanat olarak tanımlanan 35'lere destek vermeyi tercih ettiği söylenebilir. CHP içerisindeki 35'lerin aslında Kemalizmin liberal kanadını oluşturduğu görülmektedir. Bunlar, 20. yy'da doğmuş olup, öğrenimlerini Cumhuriyet Türkiye'sinde yapmış ve Kemalizmin tüm demokratik değerlerini sahiplendikleri iddia edilen genç bir kadro olarak tanımlanmaktadırlar. 35'lerin özellikle İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi'ni yayınlamasının ardından, parti içinde

Peker'e açık muhalefet yapmayı arttırdıkları bilinmektedir (Giritlioğlu, 1965, s.200). Diğer bir ifade Peker ve CHP içerisindeki tek parti taraftarlarının bu süreçte hem DP muhalefeti ile hem de CHP'nin kendi içindeki demokrasi taraftarının muhalefeti ile mücadele etmek zorunda kaldığı söylenebilir.

Peker döneminde DP ile artan gerginliğin, 1946'da bütçe kanunu görüşmelerinde en üst noktaya çıktığı bilinmektedir. Literatürde "psikopat krizi" olarak yerini alan bu olayla DP meclisi terk etmiştir (Yeğen, 2002, ss.57-62).Yapılan yumuşatıcı nitelikteki siyasi müdahalelerin DP'nin meclise dönmesini sağlayamadığı söylenebilir. Yönetimin çıkmaza girmesi üzerine İnönü sürece müdahale ederek, tarafsız bir devlet başkanı olarak iktidar ve muhalefet arasındaki dengenin sağlanması için arabuluculuk rolünü üstlenmiştir (Toker, 1970, ss.252-253).

Nitekim iktidar ve muhalefet arasında yaşanan gerginliklere üretilen geçici ve geçişirici çözümler gerginliğin tırmanmasına sebep olmuştur. Özellikle 7 Ocak 1947'de başlayan DP I. Büyük Kongresi'nde alınan Hürriyet Misakı kararı, CHP'ye karşı meclisi terk etme söylemi içermektedir ve iktidarca sert şekilde karşılanmıştır (Goloğlu, 1982, ss.162-165). Sonuçta iki parti arasındaki gerilim toparlanamaz bir hal almıştır. 12 Temmuz Beyannamesi ile sonuçlanan bu süreçte Cumhurbaşkanı İnönü ile Bayar'ın yaklaşık 9 defa bir araya gelmeleri (Ateş & Gökçeler, 2019, ss. 477-480) ve her bir araya gelişlerinde Türk siyasal hayatının çok partili döneme daha yumuşak adımlarla geçebilmesi adına konuşarak ortak nokta bulmaya çalışmaları Türk demokrasi tarihi açısından son derece önemli görülmektedir. Ayrıca bu görüşmelerde İnönü'nün bir muhalefet sesi olarak, Bayar'a gerçekten kulak vermesi de demokrasi için dikkat edilmesi gereken hususlar arasında yer almaktadır.

Beyannameye giden süreçte DP'nin ısrarla idarenin baskısından şikâyetçi olması üzerine İnönü'nün dönemin başbakanı ile konuşmalar yaptığı bilinmektedir. Baskı ve anti-demokratik uygulamalara ilişkin iddiaların dönemin başbakanı tarafından reddedilmesi üzerine, İnönü'nün her iki lideri bir araya getirmesi de çok partili demokratik hayat için dikkat çekici gelişmeler arasında sıralanabilir. Ortak bir noktada buluşulamamasının temelinde DP başkanının, partisinin baskı altında tutulduğunu, muhalefetin gereklerini yerine getiremediklerini ısrar etmesinin yattığı söylenebilir. Bu nedenle 12 Temmuz Beyannamesi'ne giden süreçte Bayar ve İnönü'nün her görüşmesinde bu sorunun gündeme geldiği söylenebilir. Cumhurbaşkanı İnönü, CHP ile DP arasındaki siyasi gerginliği sona erdirmek adına liderlerle birçok defa görüşmüş ve anlaşmazlıkları gidermeye çalışmıştır. Bir ayı aşkın bir süre boyunca devam eden bu görüşmelerin sonucunda ise İnönü, 12 Temmuz 1947'de basında çıkan ve tarihe 12 Temmuz Beyannamesi olarak geçen bir bildiri yayınlamıştır (İnönü, 2017, ss.337-339).

İnönü partiler arasındaki gerginliğin doruk noktasına ulaştığı bu dönemde çok partili hayata geçiş taraftarı bir tutum sergileyerek ılımlı, her iki partiye de aynı mesafede yaklaşan bir konumda kalmaya çalışmıştır. Ortaya koymaya çalıştığı bu ılımlı ve partiler üstü lider konumu Türk Milleti'ne atfettiği 12 Temmuz Beyannamesi ile bir nevi belgelendirmiştir. Bu beyanname ile İnönü, hükümetle muhalefet arasında yaşanan süreci Türk halkına anlatmıştır. Özellikle sürece ilişkin amacının partiler arasındaki gergin muhalefet sürecinin ortadan kaldırılması olduğunu vurgulayarak, çok partili hayata geçişin sağduyuya dayalı olarak devam etmesini temenni ettiğini dile getirmiştir. İnönü'nün beyanname ile partiler üstü bir konumda yer alarak tarafsız davrandığını vurgulaması, hem çok partili siyasi hayatın seyrini demokrasi tarafında değiştirmiş hem de sürecin bir kez daha kendi hâkimiyetinde devam etmesini sağlamıştır. Dolayısıyla 12 Temmuz Beyannamesi ile hem demokrasi kazanmış hem de İnönü'nün partiler üstü yeni cumhurbaşkanlığı konumu pekiştirilmiştir.

Muhalefet safındaki fikir ayrılıklarının beyanname ile açığa çıkması son derece önemlidir. Nitekim beyannamenin yayımlanmasından sonra muhalefetin iktidar karşısında zayıf kaldığını ileri sürenler olmuştur. Daha keskin muhalefete ihtiyaç olduğunu düşünen bu kesim 12 Temmuz Beyannamesi'nin ardından, Demokrat Parti'den ayrılmış ve Millet Partisi adıyla yeni bir parti kurmuşlardır (Tunaya, 2015, s.652). Aslında 12 Temmuz Beyannamesi'nin yayınlandığı dönemde iktidar ve muhalefet ilişkileri gerginlik hat safhadadır. DP'nin 1946-1950 arası güttüğü muhalefet "sert" bir nitelik taşımaktadır. DP'nin bu dönemdeki muhalefeti tek partili rejimin birikmiş bütün hoşnutsuzluklarını belirtmeye yönelik olarak değerlendirilebilir (Çiçek, 2018, s.86). Türkiye'de 12 Temmuz Beyannamesi'ne kadar gelinen süreçte, iktidar partisi olan CHP'nin muhalefeti otorite kullanarak susturmaya çalıştığı söylenebilir. DP ve CHP ilişkilerinin kilitlenmesi noktasında İnönü'nün çok partili hayat tarafında yerini alan bir beyanname ile hem partilere hem de halka seslenmesi, kendi partiler üstü konumunu demokrasi safında pekiştirmesi adına dikkat çekicidir. Beyannamenin sonuçları farklı bir pencereden okunduğunda, Türkiye'nin çok partili demokratik hayata geçişinin İnönü'nün üst kontrolünde ve yasalara dayanan bir süreç takip etmesi yolunda ilerletildiği söylenebilir. Böylece hem süreç "Milli Şef" in kontrolünden çıkmamıştır hem de CHP'nin bu zamana kadar tek parti olarak kurduğu devlet düzeni kısmi olarak da olsa garanti altına alınmıştır.

12 Temmuz Beyannamesi'nin Türkiye'de çok partili siyasi hayat için yeni bir dönemin başlangıcı olarak değerlendirilmesi kaçınılmazdır. Ancak dikkat edilmesi gereken bir diğer husus beyannamenin CHP ve DP'de farklı algılanmış olmasıdır. DP, sert bir muhalefet partisi olarak, beyannamedeki çok partili hayatın devamlılığı için gerekli görülen ılımlı havayı üstüne alınmamış gibi

gözükmektedir. Nitekim ikinci büyük kongresinde, partinin kuruluşundan sonra yaşananlara değinirken, 12 Temmuz Beyannamesi'ne de atıflarda bulunulmuştur. Beyannameyi CHP'nin o güne kadar yürütmekte olduğu hatalı yönetim şeklini devam ettiremeyeceğinin bir vesikası olarak yorumlamışlardır. Ayrıca DP'nin 24 Temmuz 1947 yılında yayınladığı sert bildiri ile beyannamenin hiçe sayılarak, DP'nin hassasiyet duyduğu demokratik değerler noktasında önlem alınmadığı iddia edilmiştir (Ahmad, 2007, s.26). Bu kapsamda belirtmek gerekir ki, dönemin şartlarında DP'nin ortaya koyduğu muhalefet anlayışı, çoğu zaman "tansiyon yükseltici" bir nitelikte değerlendirilmektedir (Bora, 2017, s.533). Hatta DP, bu geri adım atmaz muhalefet anlayışı sebebiyle süreci bilinçli olarak gerilime itme isnadı ile değerlendirilmiştir.

12 Temmuz Beyannamesi ile en ciddi demokratikleşme dönüşümünün CHP'de yaşandığını söylemek yerinde olacaktır. Çünkü DP'nin tarih sahnesinde ilk yerini alışı bile CHP için yeni dünya konjonktürünün bir sonucu olarak değerlendirilmiştir. Ancak 12 Temmuz Beyannamesi ile tek partili düzen taraftarlarının beklediği gibi görünüşte birçok partili hayat sürecinin yaşanmayacağı gün yüzüne çıkmıştır. Dolayısıyla yirmi beş yıla yakın bir dönemde iktidarda kalmış olan CHP'nin eleştirilebilecek politikalarını gündeme getirebilen bir muhalefeti engellenemeyeceği bu beyannamesi ile belirginleşmiştir. Ayrıca beyanname sonrası süreçte parti içerisindeki CHP'de kalma yanlısı milletvekillerinin farklı sesleri de duyulmaya başlamıştır. Parti içerisinde muhalefet seslerini daha net duyurmaya başlayan 35'ler bu anlamda verilebilecek en ciddi örnekler arasında yer almaktadır. Dolayısıyla 12 Temmuz Beyannamesi CHP'nin artık tek partili dönem rahatlığından çıkarak, iktidarına sahip olması için halkı memnun etmeye çalışma sürecinin başlangıcı olarak da değerlendirilebilir. Çünkü artık partiler üstü konumda ve çok partili demokratik hayat taraftarı bir İnönü, 25 yıllık CHP yönetiminden memnun olmayan bir halk ve son olarak CHP'nin her eksik yönünü acımasızca dile getiren bir muhalefet partisi ortaya çıkmıştır. Ayrıca bir alt başlıkta detaylı olarak yer verileceği üzere 12 Temmuz beyannamesi sonrası süreçte CHP karşısında iktidara ortak bir muhalif partinin varlığını kanıksamış gözükmektedir. Bu durum özellikle CHP'nin politikalarında yaşanan değişimle gözlemlenebilmektir. Bu tarihten sonra muhalefetin sert söylemlerini dikkate alarak kendini ve politikalarını yenilemeye çalışan ve en önemlisi de halkın sempatisini kazanmaya çalışan bir CHP ile karşı karşıya kalınmaktadır.

4. ANALİZ: CHP POLİTİKALARINDAKİ GÖRELİ DEMOKRATİK DEĞİŞİM

12 Temmuz Beyannamesi'nin CHP üzerinde derin etkilerde bulunduğu aşikârdır. Özellikle beyanname sonrasında yönünü çok partili hayata dönmesi gerektiğini

daha iyi anlayan CHP mensupları, tek partili düzen taraftarlarını tasfiye etmiştir. Bu durum cumhuriyetin kuruluşundan bu yana muhalefet anlayışına alışkın olmayan CHP'lilerin, Peker başta olmak üzere partiden ayrılmasına sebep olmuştur. 12 Temmuz Beyannamesi'ne giden süreçte iki parti arası ilişkiler tıkanıncaya kadar müdahale etmemeye çalışan İnönü, öncelikle muhalefetin varlığını meşrulaştırma yoluna gitmiştir. Ardından yine beyanname aracılığı ile devlet idaresinin ve bürokrasinin partiler arasında tarafsız tutum almalarını istemiştir (Findley, 2011, s.268). Dolayısıyla İnönü'nün demokratik çok partili hayattan yana tavrını netleştirdiği görülmektedir. Bu durum CHP'de yumuşak siyaset yanlılarının seslerini duyurabilmeleri ve politika değişikliği yapabilmeleri için bir dönüm noktası olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda Türkiye'deki demokratik çok partili hayata geçişin kronik sorunlarından biri olan muhalefete karşı tahammülsüzlüğün de geçici olarak ortadan kaldırıldığını söylemek mümkündür.

12 Temmuz Beyannamesi ile öncelikle CHP içindeki sert tek parti siyasetinin lideri olarak anılan Başbakan Peker hükümeti yerine ılımlı ve liberal Birinci Hasan Saka hükümeti kurulmuştur. Saka ılımlılığını, yaptığı ilk grup toplantısında 12 Temmuz Beyannamesi ile Türkiye'nin yeni bir siyasi sürece girdiğini ve bu süreçte CHP olarak, öncü olacaklarını beyan ederek ortaya koymuştur (Özbudun, 2007, s.22). Böylece Saka'nın başa geçtiği hükümet sürecinde ılımlı politikaların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu dönemde öncelikli konuları içerisine 12 Temmuz Beyannamesi ile doğru orantılı olarak, iktidar ve muhalefet arasında siyasi güvenin tesisinin yerleştirildiği bilinmektedir. Dolayısıyla ilk vurgu tek partili dönemin sonlanması ve siyasi partilerin eşitliği ilkesi üzerine olmuştur. Saka hükümeti döneminde CHP'de esen demokratik havanın iktidar ve muhalefet arasındaki ilişkiyi ciddi ölçüde yumuşattığı söylenebilir.

CHP'deki demokratikleşme süreci sadece katı politika taraftarı olanların tasfiyesi ile sınırlı kalmamıştır. Beyanname sonrası süreçte çıkarılan birtakım kanunlar ve yeni uygulamalarla demokratik çok partili hayatın devamlılığı için güvenceler ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunlardan en önemlileri olarak, siyasi partilerin kuruluşunu kolaylaştıran Dernekler Yasasının çıkarılması ve İstiklal Mahkemelerinin kaldırılması gösterilebilir (Heper, 2008, s.178). Yaşanan yasal değişikliklerin İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi ile garantörlüğünü yaptığı çok partili demokratik hayatla aynı doğrultuda olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Çünkü bundan sonraki süreçte görülmektedir ki, tek partili yönetimin baskısı azaltılmış, muhalefete hareket alanı sağlanmıştır.

13 Kasım 1947'den VII. Büyük Kurultay'da CHP'nin programı ve ideolojisi sert-devletçi yaklaşım yerine daha ılımlı hatta liberal bir hale getirilmiştir ki, artık

CHP sert Kemalist değil, ortanın solunda yer alan bir parti olarak tanımlanabilir olmuştur. Yapılan Kurultay ile Köy Enstitüleri ve Halkevlerinin çalışma düzenleri yeniden düzenlenmiştir. Ayrıca parti tüzüğünde değişiklik yapılarak, Cumhurbaşkanlığı ile parti genel başkanlığı birbirinden ayrılırken, illerde valilerin aynı zamanda CHP Başkanı olmalarına son verilmiştir (Uzun, 2010, ss.255-257). Diğer bir ifade ile devlet idaresinin artık CHP'den ayrıldığı görülmektedir.

Yaşanan bu değişiklikler CHP'nin ve dolayısıyla da Türkiye'nin geri dönüşsüz olarak tek partili dönemi geride bıraktığının göstergeleri arasında sıralanabilir. Hatta artık CHP'de sadece 12 Temmuz Beyannamesi ile ılımlıların görüşleri doğrultusunda demokratikleşme değil, halka hitap etme gayretinin varlığı görülmektedir. CHP'nin demokratikleşmesi ve bir siyasi partide olması gerektiği gibi halka yönelmesi doğrultusunda bir diğer önemli adım ise parti programının laikliği tanımlayan maddenin değiştirilmesidir. 1935'te kabul edilen programda, laiklik; "dini düşünceleri dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmak" olarak tanımlanıyordu, bu kurultayda "siyaset" kelimesi çıkartılarak, "din ve devlet/dünya işlerinin birbirinden ayrı olması" olarak yeniden tanımlanmıştır. Ayrıca CHP ılımlı bir hükümet yaklaşımı olarak, yedi yıldır devam eden sıkıyönetimi, 23 Aralık 1947'de kaldırmıştır. Böylece hem demokratikleşme yolunda adım atıldığını göstermeye çalışmış hem de muhalefetin isteklerinden birini daha yerine getirmiştir (Albayrak, 2004, s.126). Bütün bu sonuçların alınmasında ve CHP'deki demokrasi taraftarı değişimde 12 Temmuz Beyannamesi'nin çok önemli bir adım olduğu kolayca söylenebilir. Beyannamenin yayınlandığı tarihten 1950 seçimlerine kadar olan süreçte CHP'deki liberal politikaların ağırlıklı olarak devam ettiği görülmektedir. Bu kapsamda "ibadetlerin serbest bırakılması, CHP'nin din eğitimine önem verdiğini belirten bir maddenin parti programına konulması, yeniden İmam-Hatip Okulları ile bir İlahiyat Fakültesi açılması" için ilke kararı alınması aynı çerçevede ele alınabilecek demokratikleşme ve halka yönelme eğilimleri arasındadır (Erdoğan, 2017, s.276). Yaşanan bu gelişmeler çok partili hayatta CHP'yi ve yaşadığı dönüşümü ortaya koymanın yanı sıra CHP'yi çok partili hayatın rekabetçi ortamına da entegre etmiş gözükmektedir. Artık tek parti döneminin ideolojik ve toplumu yönlendiren CHP'si yerine iktidar olabilmek için ideolojik tavizler verebilen bir CHP ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu kapsamda CHP'nin politikalarında yaşanan değişiklikler, CHP'yi aynı zamanda dönüştürmüştür. Yaşanan dönüşüm ile birlikte CHP hem ideolojik-iktisadi politikalarına ters düşen uygulamaları kabul etmeye başlamış hem de oy kaygısı güden bir parti olarak siyaset sahnesinde yeni yerini almaya başlamıştır.

Demokratikleşme sürecini destekleyen belki de en önemli sayılabilecek gelişme

ise seçim kanununda yaşanan değişikliktir. Bu değişikliği sadece CHP'nin atmak zorunda bırakıldığı bir demokratik adım olarak değerlendirmek yetersiz kalabilir. Çünkü seçim kanununda yapılan değişiklik aynı zamanda Türk siyasi hayatına demokratikleşme yolunda ciddi bir adım attırılmıştır. 7 Şubat 1950'de Meclis'te görüşülmeye başlanan seçim kanunu, "gizli oy, açık tasnif, seçimlere her türlü yargı güvencesi ve muhalefet partilerine de radyoda propaganda yapma imkânı" verilerek, 5545 No.lu Milletvekili Seçimi Kanunu adıyla 16 Şubat 1950 tarihinde kabul edilmiştir (Eroğlu, 1998, s.81). Bu kanunun ortaya çıkması ile artık tek parti seçeneğinin terk edildiği ve siyasi partiler arası eşitlik ilkesinin ön plana çıktığını söylemek mümkündür.

Demokratikleşme noktasında dikkat edilmesi gereken bir diğer husus, seçim kanununda değişiklik yapılmakla birlikte seçim sisteminin DP tarafından talep edilmiş olmasına rağmen herhangi bir değişikliğe gidilmemesidir. Aslında bu noktada görülmektedir ki, CHP'nin demokratikleşme noktasında ortaya koyduğu reformlar, küçük değişikliklerle sınırlı kalmıştır. CHP yaptığı bu reformlarla hem muhalefete ılımlı görüneceğinden hem de halkın gözünde sempati kazanarak, oylarını aynı çoğunlukta tutacağından emindir. Bu nedenle 1946'da DP'ye Meclise sınırlı giriş hakkı tanıyan dar bölge çoğunluk usulünden vazgeçmediği düşünülmektedir. Ancak 1950 seçimlerinde bu seçim sisteminin CHP'yi vurduğu söylenebilir. Nitekim yeni seçim yasası ile DP 1950 seçimlerinde %53,3 oy oranı ile 408 sandalye (%83.8) kazanırken, CHP %39'luk oy oranı ile 69 sandalye (%14.2) kazanmıştır (Özbudun, 2007, s.23). Dolayısıyla sınırlı demokratik reform süreci muhalefet konumuna geçen CHP'yi derinden sarsmıştır.

Sonuç olarak belirtilmesi gerekir ki, 12 Temmuz Beyannamesi ile İnönü, tarafsızlığını koruyan bir lider sıfatıyla, çok partili demokratik hayata geçiş noktasında öncü konuma sahip olmuştur. Yukarıda ifade edildiği üzere, Beyanname sonrası süreçte CHP'de de çok partili hayatın içselleştirilmesi adına bir dizi reform görülmektedir. Bu reformlar CHP tarafından kimi zaman bir gereklilik olarak görülmüş kimi zaman ise iktidar olma ya da kabul görmek adına birer taviz olarak yorumlanmıştır. Ancak reform ve yenilikler 12 Temmuz öncesinde de sonrasında da DP tarafında yeterli bulunmamıştır. Beyannamenin hukuki boyutu ve maksadı bugün hala Türk siyasi hayatının tartışmalı konuları arasında yer almakla birlikte, CHP'de reformcu zihniyet değişimi yarattığı aşikârdır.

5. SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması her ne kadar Kurtuluş Savaşı sonucunda gerçekleşmiş ise de aslında kuruluşun siyasi temellerini Fransız İhtilali'nin değerlerine kadar dayandırmak mümkündür. Bu anlamda Fransız İhtilali'nin bir getirisi olarak ülkeye yerleşen fikri ve ideolojik yapı 1923-1946 arasında ülkeye

hâkim olmuştur. 1946 yılı sonrasında ise bu siyasal düşünce ulusal ve uluslararası koşulların etkisiyle kırılmaya başlamıştır. Bu kırılmada II. Dünya Savaşı yıllarında Sovyet Rusya ve Türkiye arasında yaşanan gerginliklerin savaş sonrasında da devam etmesinin son derece etkili olduğu bilinmektedir. Sonuçta Türkiye çok partili siyasi hayat ile tanışma kararı almış ve tek partili dönemin ideolojik pozitivist çatısı altında, farklı seslerin seslerini duyurmaya çalıştığı yeni bir siyasi dönem başlamıştır.

Teorik çerçevede betimsel analiz yöntemi ile süreç değerlendirildiğinde, DP'nin güçlü bir muhalefet partisi olarak ortaya çıkışının, Türk demokrasi tarihinde ayrı bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu süreçte yaşanan hızlı gelişmeler ve DP'nin halk tarafında çok çabuk kabul görüşü, DP'lilerce olduğu gibi, CHP tarafından da tahmin edilememiş gelişmelerin başında gelmektedir. Bu nedenle başlangıçta DP'nin kuruluşu, parti içi muhalefeti ortaya koyduğundan dolayı, CHP tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Ancak çalışmanın sonuçlarından biri olarak görülmektedir ki, DP'nin kuruluşu ve hızlı bir şekilde büyümesi, CHP'yi hem düşünce, hem yapı açısından değişikliğe uğratmıştır. Çok partili yaşama geçiş sürecinde CHP'de istifaların arttığı bilinmektedir. İstifa eden vekillerin teşkilat mensuplarının çoğunlukla DP'ye geçtiği söylenebilir. Bundan dolayı CHP'nin, özellikle Peker hükümeti döneminde yeni partiye ve katılanlarına yönelik baskılarını arttırdığı görülmektedir. Dolayısıyla 1946 seçimlerinden sonraki dönem çok partili sistemin kurulması açısından önemlidir. Sonuçta siyasi alanda toplumsal temsil kabiliyetine sahip iki farklı görüş CHP ve DP olarak birbirinden ayrılmış ve ikisi de halkın oyuna rıza göstermeyi kabul etmiştir. İşte bu iki partinin ilişkilerinin tıkandığı dönemde ülke yönetimin çıkmaza girmemesi ve süreci demokratikleşme ile sonuçlandırmak adına 12 Temmuz Beyannamesi bir kurtarıcı işlevi görmüştür. Bu kurtarıcılık literatürde hem İnönü'yü partiler üstü bir konuma taşımış hem de çok partili hayat için yeni dönemin başlangıcı olarak kabul edilmiştir.

Muhalefetin sesini duyurması ve eşit siyasi partiler olarak iktidar yanında mecliste yer alabilmesi sürecinde 12 Temmuz Beyannamesi'nin etkisi yadsınamaz. Çalışmada elde edilen bir diğer sonuç olarak görülmektedir ki, yaşanan bu gelişmelerin çok partili hayatta CHP'nin yaşadığı dönüşümü ortaya koymasının yanı sıra CHP'yi çok partili hayatın rekabetçi ortamına da alıştırmıştır. Dolayısıyla bu çalışma kapsamında elde edilen sonuçların belki de en önemlisi olarak, 12 Temmuz Beyannamesi ile derinden etkilenen siyasi yapıların başında CHP'nin olduğu söylenebilir. Beyanname ile CHP'nin Türkiye'nin yeknesak yönetici partisi olduğu süreç geride bırakılarak CHP'nin de süreci içselleştirmesi beklenmiştir. Yine bu çalışma kapsamında görülen önemli sonuçlardan bir diğeri, CHP'nin politikalarında yaşanan değişikliklerin

CHP'yi aynı zamanda dönüştürmüş olduğu yönündedir. Bu kapsamda CHP'nin iktisat politikasına ters düşen uygulamaları kabul etmesinin yanı sıra Kemalizm ideolojisinden de ödün veren uygulamalara önderlik ettiği görülmektedir.

12 Temmuz Beyannamesi'ne giden süreçte CHP öncelikle DP'yi devletin hâkim partisi olarak otoriter eğilimlerle engellemek istemiştir. Ancak yaklaşık yirmi beş yıllık yönetim geleneğinin bu noktada CHP'yi yanılttığı görülmüştür. Çünkü bu sefer muhalefet otoriterlik ile dizginlenememiş hatta tam aksine sürecin iktidar ve muhalefet arasında daha fazla gerilmesine sebep olmuştur. Bu anlamda DP, geçmiş yıllardaki muhalefet deneyiminden farklı bir profil çizmiştir ve dünya konjonktürü muhalefet partisinden yana gözükmektedir.

12 Temmuz Beyannamesi'nin yayınlanmasından sonraki süreçte ise CHP hali hazırda iktidar partisi olarak siyasi hayatı devam ettirebilse de artık muktedir olamayacağını anlamıştır. Dolayısıyla CHP için artık kurulu siyasi sistem içerisinde aşırılıklarını törpülemek zorunda olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu çalışma kapsamında beyanname sonrası süreç, CHP'de ılımlılık süreci olarak tanımlanabilir. İktidar-muhalefet arasındaki diyalogların olabildiğince sıcak tutulması, Cumhurbaşkanı İnönü'nün muhalefete olan yaklaşımının, bir önceki döneme göre, daha da ılımlı olması, bu dönemin önemli sonuçları arasında değerlendirilmektedir. Yine bu çalışma kapsamında analiz edilmiş olan CHP'de yaşanan demokratikleşme eğilimleri ve ciddi reform hareketleri dikkatten kaçmaması gereken beyanname sonrası ortaya çıkan sonuçlar arasında yer almaktadır.

Beyanname sonrasında yaşanan ılımlı hava ve çalışmanın analiz bölümünde detaylı olarak yer verilen reformlar, Seçim Kanununda yaşanan anlaşmazlık ile sonlanmıştır. Bu noktada CHP'nin iktidar partisi olarak 12 Temmuz Beyannamesi sonrası süreçte yapmış olduğu demokratikleşme hareketleri seçimlerin yaklaştığı yeni dönemde iktidarını, ılımlı siyasi ortamda sürdürme gayreti olarak değerlendirilebilir. Böylece CHP, Türkiye'de demokrasinin sahipliği tezini propaganda malzemesi olmaktan çıkarmak yolunda ciddi bir manevraya sahip olmuştur. Bu da kendisini yeni seçim döneminde de iktidar partisi olarak gördüğünün bir kanıtı olarak değerlendirilebilir. Çünkü bu çalışma neticesinde ulaşılan sonuçlardan bir diğeri olarak görülmektedir ki, hemen her konuda ılımlı politika gütmekle birlikte DP'nin Seçim Kanunu ile ilgili istekleri görmezden gelinmiştir. Dar bölge çoğunluk usulü konusundaki ısrarcılık, CHP'nin ilerleyen seçim dönemlerinde de mecliste çoğunluğu sağlayacağına olan güvenine dayandırılabilir. Ancak bu özgüven CHP'nin ilerleyen seçim dönemlerinde sınırlı sandalye sayıları ile mecliste yerini almasına sebep olmuştur. Bu doğrultuda çıkarılacak bir diğere önemli sonuç, CHP'nin uzun süre DP'nin demokratik değerler noktasındaki taleplerini görmezden gelip ardından

bu talepleri kendi reformları olarak gerçekleştirmesi seçim dönemlerinde halkın oylarının DP'den yana olması sonucunu doğurmuştur. Diğer bir ifade ile CHP'nin demokratik hayatı kurmadaki samimiyeti, muhalefet zoruyla doğru yolu bulan ve siyasal manevralar yapan iktidar partisi algısını değiştirememiştir.

6. ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

7. MADDİ DESTEK

Bu çalışmada herhangi bir fon veya destekten yararlanılmamıştır.

8. ETİK KURUL BEYANI VE FİKRİ MÜLKİYET TELİF HAKLARI

Çalışmada etik kurul ilkelerine uyulmuştur ve ilgili kurum ve kuruluşlardan gerekli izinler alınmıştır.

9. KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1996). *Demokrasi sürecinde Türkiye (1945- 1980)*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Ahmad, F. (2007). *Modern Türkiye'nin oluşumu*, İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Albayrak, M. (2004). *Türk siyasi tarihinde demokrat parti (1946-1960)*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Akın, R. (2009). *Gaziden günümüze cumhurbaşkanlığı 1923-2007*. İstanbul: Türkiye İş bankası Yayınları.
- Ateş, A. & Gökçeler O. (2019). 12 temmuz beyannamesinin gölgesinde cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün yurt gezileri. *İnsan &İnsan*, 6 (21), 477-492.
- Berber, Ş. (2012). Türkiye'de çok partili hayata geçiş sürecinde sivil hükümet darbesi: CHP'de 35'ler vakası. *Gazi Akademik Bakış*, 6 (11), 131-149.
- Bora, T. (2017). *Türk sağının üç hali*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Çiçek, A.C. (2018). Türkiye'de çok partili hayatın "garanti belgesi": 12 temmuz beyannamesinin söylem analizi, *Curr Res Soc Sci*, 4(2), 83-96.
- Çolak, F. (2002). Türkiye'de çok partili hayata geçiş ve demokrat parti (1945-1950), *Türkler Ansiklopedisi*, 16(1), 769-782.
- Dey, I. (1993). *Qualitative data analysis: a user-friendly guide for social scientists*. London: Routledge Publications.
- Erdoğan, C. (2017). Tek parti iktidarı döneminde (1923-1950) cumhuriyet halk partisinin ideolojik değişim ve dönüşüm sürecinin çözümlenmesi. *The Journal of International Social Research*, 10 (51), 269-279. www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017>.
- Eroğul, C. (1998). *Demokrat parti tarihi ve ideolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Findley, C. V. (2011). *Modern Türkiye tarihi: islam, milliyetçilik ve modernlik 1789-2007*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Giritoglu, F. (1965). *Türk siyasi tarihinde CHP'nin mevkii*. Ankara: Ayyıldız Yayınları.
- Goloğlu, M. (1982). *Demokrasiye geçiş 1946-1950*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Heper, M. (2008). *İsmet İnönü*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

- <http://www.ismetinonu.org.tr/12-temmuz-1947-beyannamesi/>, 1.03.2020, tarihinde erişildi.
- İncioğlu, N. (2007). Türkiye’de çok partili sisteme geçiş ve demokrasi sorunları. E. Kalaycıoğlu- A. Y. Sarıbay (Ed.) *Türkiye’de politik değişim ve modernleşme* içinde (ss: 253-267). İstanbul: Alfa Aktüal Yayınları.
- İnönü, İ. (2017). *Defterler (1919-1973)*. Cilt: 1, (Haz. Ahmet Demirel), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kara, N. (1982). *Türkiye’de çok partili sisteme geçiş kararı (1945)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Ü. Siyasal Bilgiler Fak: Ankara.
- Karataş, M. (2001). Cumhuriyet halk partisinin siyasal iktidar anlayışı (1946- 1950). *The Journal of International Social Research*, 7 (29), 505- 524.
- Karpat, K. H. (1996). *Türk demokrasi tarihi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Koçak, C. (2002). Tek parti yönetimi kemalizm ve şeflik sistemi: edebi şef/ milli şef. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Kemaliz*, 2 (1), 119-137.
- Kongar, E. (2013). *21. yüzyılda Türkiye*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Özbudun, E. (2007). *Çağdaş türk politikası*, Çeviren: Ali Resul Usul, İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.
- Semiz, Y. & Akgün, B. (2010). Dostluktan krize: ikinci dünya savaşı sürecinde Türk- Rus ilişkileri. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 7 (14), 239- 270.
- Strauss, A., Corbin, J. (1990). Basics of qualitative research: grounded theory procedures and techniques. New Delhi: SAGE Publications.
- Şahin, E. & Tunç, B. (2015). Demokrat partinin kuruluş süreci ve dp – chp siyasi mücadelesi. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (The Journal of Social and Cultural Studies)*, I (2), 31-69.
- TBMM. Resmi internet sayfaları “başbakanlarımız ve genel kurul konuşmaları, cilt 3” https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/basbakanlarimiz_genelkurul_konusmalari/basbakanlarimiz_cilt3.pdf, 13.02.2020, tarihinde erişildi.
- Timur, T. (1991). *Türkiye’de çok partili hayata geçiş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Toker, M. (1990). *Tek partiden çok partiye (1944-1950)*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Tökin, F. H. (1965). Türk tarihinde siyasi partiler ve siyasi düşüncenin gelişmesi. İstanbul: Elif Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (2015). *Türkiye’de siyasal partiler (3. cilt)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uyar, H. (1999). *Tek parti yönetimi ve chp*. İstanbul: Boyut Yayınları.
- Uzun, H. (2010). Tek parti döneminde yapılan cumhuriyet halk partisi kongreleri temelinde değişmez genel başkanlık, kemalizm ve milli şef kavramları. *ÇTTAD*, 9 (20-21), 233-271.
- Yeğen, M. (2002). Kemalizm ve hegemonya?. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Kemaliz*, 2(1), 56-74.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2003). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldız, A. (2002). Recep peker. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Kemaliz*, 2 (1), 58-64.
- Yücel, M. S. (2001). *Demokrat parti*. İstanbul: Ülke Kitap Yayınları.